

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»**

Факультет лінгвістики

Кафедра теорії, практики та перекладу німецької мови

До захисту допущено:

Завідувачка кафедри

Гелена ЛИСЕНКО

«___» _____ 20__ р.

Дипломна робота

на здобуття ступеня бакалавра

**за освітньо-професійною програмою «Германські мови та літератури
(переклад включно), перша – німецька»**

спеціальності 035 «Філологія»

**на тему: «Мовна гра у німецькомовному масмедійному політичному
дискурсі як засіб маніпуляції суспільною свідомістю: перекладацький
аспект»**

Виконала:

студентка IV курсу, групи ЛН-61
Дубіна Наталія Олександрівна

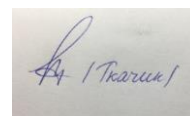

Керівниця: доцент каф. ТППНМ, к. філол. н.,
доцент Моїсєєва Наталія Олегівна

Рецензент:

доцент каф. ТППАМ, к. філол. н.,
доцент Ткачик Олена Володимирівна

Засвідчую, що у цій дипломній роботі немає
запозичень з праць інших авторів без
відповідних посилань.

Студент (-ка)
Київ – 2020 року

**Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»**

Факультет лінгвістики

Кафедра теорії, практики та перекладу німецької мови

Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)

Спеціальність – 035 «Філологія»

Освітньо-професійна програма «Германські мови та літератури (переклад включно), перша – німецька»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____Гелена ЛИСЕНКО

«__» _____ 20__р.

ЗАВДАННЯ

на дипломну роботу студентці

Дубиній Наталії Олександрівні

1. Тема роботи «Мовна гра у німецькомовному масмедійному політичному дискурсі як засіб маніпуляції суспільною свідомістю: перекладацький аспект», керівник роботи Моїсєєва Наталія Олегівна, канд. філол. наук., доц. затверджені наказом по університету від «26»травня 2020 р. № 1208-с

2. Термін подання студентом роботи 1.06.2020

3. Вихідні дані до роботи.

Роботу присвячено дослідженню прийомів перекладу мовної гри, що має маніпулятивні характеристики, які реалізуються у німецькому політичному дискурсі на лексичному та фонетичному рівнях.

4. Зміст роботи.

Робота складається з анотації німецькою мовою (Kurzfederat), змісту, вступу, трьох розділів (із висновками до них), загальних висновків державною мовою, висновків німецькою (Zusammenfassung) та списку використаних джерел. У першому розділі розкрито поняття політичного дискурсу та способів маніпулювання, які для нього характерні. Другий розділ присвячений інтерпретації поняття мовної гри, характеристиці її типів та словотвірних

можливостей. У третьому розділі розглядаються приклади мовної гри та прийоми її відтворення при перекладі.

5. Перелік ілюстративного матеріалу.

Для процедури захисту передбачено створення комп'ютерної презентації з унаочненням результатів дослідження, тобто подання їх у форматі діаграм.

6. Консультанти розділів роботи*

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання 17.02.2020

Календарний план

№ з/п	Назва етапів виконання дипломної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Подання теоретичної частини роботи на перевірку науковому керівнику	23.03.2020	23.03.2020
2.	Подання практичної частини роботи на перевірку науковому керівнику	4.05.2020	4.05.2020
3.	Подання дипломної роботи на перевірку на плагіат	25.05.2020 – 31.05.2020	31.05.2020
4.	Подання дипломної роботи на рецензування	1.06.2020-5.06.2020	2.06

Студент

Наталія ДУБІНА

Керівник

Наталія МОІСЄЄВА

* Якщо визначені консультанти. Консультантом не може бути зазначено керівника дипломної роботи.

KURZREFERAT

Das Thema der vorliegenden Arbeit ist Sprachspiel im deutschen politischen Mediendiskurs als Manipulationmittel des gesellschaftlichen Bewusstseins: Übersetzungsaspekt.

Die Bachelor-Abschlussarbeit widmet sich der Untersuchung der Arten, Funktionen und Übersetzungsmethoden des Sprachspiels im deutschen politischen Mediendiskurs. Im Laufe der Forschung werden die Begriffe “Sprachspiel” und “politischer Diskurs” charakterisiert, die manipulativen Strategien des Sprachspiels beschrieben.

Bislang wurde das Thema des Sprachspiels im deutschen politischen Mediendiskurs nur wenig beachtet. Die Manipulation ist ein bedeutender Aspekt von Medienbereich und diese Forschung beschreibt das Zusammenspiel zwischen der und der Sprache.

Die Analyse des Sprachspiels erfolgt auf den lexikalischen und phonetischen Ebenen. Die Übersetzungsmethoden werden laut diesen Ebenen ausgewählt. Jedes Beispiel (43 insgesamt) wird detailliert beschrieben.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1 ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС ТА МАНІПУЛЯЦІЇ В НЬОМУ	8
1.1 Поняття політичного дискурсу	8
1.2 Функції політичного тексту	11
1.3 Маніпулювання та політичне мислення	12
Висновки до 1-го розділу	17
РОЗДІЛ 2 ПОНЯТТЯ «МОВНА ГРА», ЇЇ ФУНКЦІЇ ТА ВИДИ	19
2.1 Наукова інтерпретація поняття «мовна гра»	19
2.2 Функції мовної гри	24
2.3 Типи мовних ігор	26
2.4 Мовна гра та словотвір	30
Висновки до 2-го розділу	33
РОЗДІЛ 3 ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ МОВНОЇ ГРИ У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ	34
3.1 Відтворення мовної гри у перекладі	34
3.2 Структура та переклад каламбуру	37
3.3 Способи відтворення мовної гри у текстах мас-медійного політичного дискурсу	39
3.3.1 Мовна гра → мовна гра	39
3.3.2 Мовна гра → не мовна гра	48
3.3.3 Мовна гра → редакторська техніка	50
Висновки до 3-го розділу	53
ВИСНОВКИ	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	58

ВСТУП

Дипломну роботу присвячено комплексному вивченню феномена «мовної гри» у контексті мас-медійного політичного дискурсу. В умовах сучасності формується новий тип особистості з високими вимогами як до форми, так і до змісту отримуваної інформації. Як справедливо наголошує Т. Космеда:

«Сучасний мовець прагне сприймати гумор, сатиру, іронію й сарказм, його приваблюють тексти, густо насичені образними засобами, системою тропів і фігур, що накладаються один на одного, виражаючи емоційність і експресивність, відповідні оригінальні асоціації, непередбачувані мовні загадки, okazіональні форми...» [23]. Широким використанням мовної гри у різних типах дискурсу, зокрема у політичних текстах, та недостатнім висвітленням цієї теми у роботах українських мовознавців зумовлена **актуальність** дослідження.

Мета роботи – аналіз прийомів мовної гри у німецькомовному мас-медійному політичному дискурсі та їхнє відтворення українською мовою.

Досягнення поставленої мети передбачає розв’язання таких **завдань**:

- 1) розкрити зміст поняття «політичний дискурс»;
- 2) виявити маніпулятивні потенції політичного дискурсу;
- 3) розкрити зміст поняття «мовна гра»;
- 4) визначити типи та функції мовної гри;
- 5) обґрунтувати прийоми, обрані для перекладу дібраного фактичного матеріалу.

Об’єктом дослідження є приклади мовної гри в текстах німецькомовного мас-медійного політичного дискурсу.

Предметом – прийоми передачі мовної гри при перекладі текстів німецького мас-медійного політичного дискурсу українською, а також можливості відтворення її маніпулятивного потенціалу.

Матеріалом дослідження слугували фрагменти текстів політичних статей сучасних німецьких інтернет-видань. Приклади відібрано методом суцільної вибірки з 43 статей.

Для досягнення мети дослідження використовувалися такі **методи**: класифікації (систематизація мовних одиниць, що використовувалися у мовній грі), описовий (аргументація обраних перекладацьких прийомів), теоретичного аналізу (вивчення основних теоретичних понять, пов'язаних із проблемою мовної гри).

Теоретичне значення роботи полягає в описі перекладацьких прийомів для відтворення мовної гри, що дозволяє зробити певний внесок у теорію лексикології та практику перекладу.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані у курсах лексикології, теорії та практики перекладу.

Апробація результатів дослідження: участь у VII Міжнародній науково-практичній конференції «Мови професійної комунікації: лінгвокультурний, когнітивно-дискурсивний, перекладознавчий та методичний аспекти», що була проведена 22 квітня 2020 року за адресою: місто Київ, пр. Перемоги, 37, корпус 7.

Структура. Робота складається з анотації німецькою мовою (Kurzreferat), змісту, вступу, трьох розділів (із висновками до них), загальних висновків державною мовою, Zusammenfassung та списку використаних джерел.

Загальний обсяг роботи – 63 сторінки (обсяг основного тексту – 52 сторінки).

РОЗДІЛ 1 ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС ТА МАНІПУЛЯЦІЇ В НЬОМУ

1.1 Поняття політичного дискурсу

«Політичний дискурс завжди відповідає рівневі суспільства і є репрезентацією дискурсу влади і її політики»

В. О. Павлуцька

Попри поширену хибну думку, що мистецтво, спорт, та все, окрім політики, поза політикою, у цьому розділі йтиметься про мовознавство і політику. Мовознавчі шукання не мають заборонених тем.

Щоб дати визначення політичному дискурсу, передусім потрібно ознайомитися з визначенням дискурсу. Мовознавці та мовознавиці сперечаються, консенсусу щодо тлумачення не знайдено. Термін широко використовується науковцями та науковицями, однак для уникнення потенційних курйозів, пов'язаних з відмінностями у трактуваннях, вважаємо доцільним нагадати шлях “дискурсу” у мовознавстві та обґрунтувати визначення, яке є опорним у рамках цієї роботи.

Традиційно у лінгвістиці дискурс асоціюється з поняттями мова, мовлення, мовленнєва діяльність, діалог, монолог, полілог, комунікація, текст, висловлювання тощо. З одного боку, це доказ того, що термін міцно закріпився у свідомості мовців, з іншого, він втрачає чіткість формулювання.

Поняття дискурс походить від латинського *discursus*, що означає “блукати”. «Підвалини теорії політичного дискурсу було закладено представниками кембриджської та оксфордської філософських шкіл у 50-ті рр. XX ст. Термін дискурс поступово поширювався у всіх західних гуманітарних дисциплінах з 60-70-х рр., а з кінця 80-х – початку 90-х рр. XX ст. і в Україні, де над розробкою дискурсу, зокрема політичного працюють С. Андрусів, О. Білий, Є. Бистрицький, В. Вовк, Т. Гундарова, А. Клепіков, Н. Костенко, С. Павличко, Н. Сукаленко, Г. Почепцов, а за кордоном –

Р. Водак, Ю. Габермас, Т. ван Дейк, Г. Кресс, А. Маколкін, Дж. Фіске, Р. Ходж» [33]. Багато наукових досліджень присвячено вивченню дискурсу. Сфера його вживання не обмежується мовознавством.

Дискурс нерідко ототожнюють з текстом і це має історичні підстави. У 50-х рр. після використання терміна Зеллігом Харрисом у статті «Аналіз дискурсу», звідки перейшов у широкий вжиток, у європейських мовах, що не мали в арсеналі латинського терміну, замінювали його словом «текст». Приблизно у той самий час поняття дискурсу почав досліджувати Юрген Габермас. Він розумів під дискурсом комунікацію особливого виду, специфічний діалог, мета якого – неупереджений аналіз реальності, позбавлений суб'єктивізму дослідника. Учасники мовної комунікації (дискурсу) аналізують реальність, відмовляючись від існуючих у свідомості і закріплених у мові стереотипів. Тут дискурс позначає спосіб одержання істинного наукового знання. У такій інтерпретації дискурс виступає як інструмент пізнання реальності – «значимий» діалог з використанням визначених методик [37].

Розмежування термінів дискурс і текст починається з кінця 70-х – початку 80-х років ХХ століття [45, с. 670]. «Текст прирівнювався до формальної конструкції, а дискурс виступав актуалізацією цієї конструкції у зв'язку з екстралінгвістичними факторами дискурсу» [16].

Як стверджує мовознавиця Шейгал: «Дискурс – система комунікації, поле комунікативних практик, розглянуте в реальному і потенційному (віртуальному) аспектах»[52].

Г. Орлов розглядає дискурс як категорію природної мови, яка матеріалізується у вигляді усного чи письмового відтворення мови, відносно завершеного у смисловому та структурному розуміннях, тривалість якого є потенційно варіативною [32, с.120]. Попри розмаїття версій, основними є дві. За першою, дискурс є послідовністю подій, що розгортаються у часі, мають конкретну тривалість та логіку, становлять завершений твір (наприклад, текст). Завдання полягає в тому, щоб відстежити причин подій, способи і прийоми, що

допомагають у конструюванні дійсності. Мовним матеріалом (у контексті політичного дискурсу) виступають заяви, промови політиків, колонки оглядачів тощо.

Прихильники другої версії звужують значення політичного дискурсу і трактують його як особливий вид комунікації. Аналізуючи суспільні та політичні явища відповідно до цього бачення, дискурс визначатиме не міжособистісний діалог як культурну подію, а «соціальний діалог». Інакше кажучи, спілкування інституцій та громадянина / громадянки, інституцій між собою. Отже, політичний дискурс формується в процесі діяльності інституцій (засідання уряду, сесія парламенту, з'їзд партії), є результатом політичних актів.

У роботі дотримуємося визначення дискурсу, запропонованого Н. Д. Арутюновою: «Дискурс – це зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами; це текст, що узятий у подієвому аспекті; це мовлення, яке розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодії людей та механізмах їх свідомості (когнітивних процесах)» [1]. Отже, дискурс постає як «розширене розуміння тексту, як текст, що занурений у конкретну комунікативну ситуацію зі знаннями про учасників спілкування та умови ситуації» [21].

Мовознавці розрізняють такі види політичного дискурсу:

- 1) інституціональний, до якого належать тексти, створені політиками: стенограми засідань, інтерв'ю, заяви, політичні документи;
- 2) мас-медійний, що охоплює тексти, які створюють та поширюють ЗМІ: газети, журнали, радіо, інтернет-видання;
- 3) офіційно-діловий, у межах якого створюються документи для внутрішньої комунікації співробітників державного апарату;
- 4) тексти, написані «пересічними громадянами», які не є професійними журналістами чи представниками влади, однак епізодично

беруть участь політичному житті країни. До таких текстів належать листи та звернення, адресовані владі або ЗМІ;

- 5) «політичні детективи», «політична поезія» та мемуари;
- 6) фахові наукові тексти присвячені політиці [33].

Ознайомлення з політичним дискурсом у рамках роботи відбувається завдяки політичним статтям, інтерв'ю, авторським колонкам на політичну тематику.

1.2 Функції політичного тексту

Кінець XX століття ознаменувався появою низки субдисциплін (дисциплін, що лежать на стику двох-трьох наук). До них належить і політична лінгвістика (лінгвополітологія). Дослідники Н. М. та Л. М. Мухарямови визначають політичну лінгвістику як субдисципліну на стику політики і лінгвістики, що досліджує мову політики (мовні аспекти відносин влади) і мовну політику (політико-правовий режим мовного життя суспільства). Її предметом виступає уся сукупність політико-мовних відносин, увесь спектр політичних вимірів мовного життя суспільства і мовних вимірів політики [29]. Політична мова розглядається не лише як засіб констатації чи опису подій та явищ, а передусім як важіль впливу.

Відповідно політичні тексти – тексти, що мають конкретну інтенцію, відображають запити суспільства та покликані мобілізувати або переконати аудиторію. У цьому полягає суттєва відмінність від інших жанрів. Поетичний текст може не мати адресата, не призначатися для публікації, бути розмовою з Богом чи неконтрольованим потоком свідомості. Звідси активне використання художніх засобів, акцент на формі, а не змісті, розкриття індивідуальності автора, що іноді супроводжується нехтуванням чіткістю і логікою викладу. Політичний текст орієнтується на потенційну аудиторію, без неї його не існує, тому форма і зміст слугують одній меті – впливу. На думку П. Б. Паршина,

«Будь-який текст впливає на свідомість адресата з семіотичної точки зору. Але для політичного тексту мовленнєвий вплив є основною метою комунікації, на досягнення якої орієнтується вибір лінгвістичних засобів» [30]. Тому ефективність політичного тексту слід оцінювати відносно цієї мети. Художні засоби мають бути зрозумілими для реципієнта.

Італійський філософ Бенедетто Кроче стверджував, що в науці, філософії, ораторському мистецтві, політиці від метафори слід відмовитися на користь буквальної мови [43]. Однак враховуючи те, наскільки продуктивним є цей прийом у політичних текстах, та його активне дослідження науковцями, думка Кроче сьогодні є суперечливою.

Політичні тексти можуть належати до різних стилів, що обумовлює існування різних жанрів у межах політичної мови [35]. У свою чергу це заважає виокремити спільні ознаки політичних текстів, оскільки про однорідну групу не йдеться. Різні за формою, політичні тексти транслують і різний зміст, однак подібними залишаються функції, що вони виконують.

Д. Грейбер окрім домінантної функції переконання, виокремлює такі функції політичних текстів: «поширення інформації; визначення порядку денного – контроль за поширенням інформації; проекцію в майбутнє та минуле, що полягає у прогнозуванні політики на майбутнє, аналізуючи позитивний чи негативний досвід минулого» [51].

1.3 Маніпулювання та політичне мислення

Розвиток політичного дискурсу почався у часи Першої світової війни. Протистояння було не лише збройним, але й супроводжувалося активною пропагандою в інформаційному просторі. Подальше загострення конфлікту між СРСР та США характеризувалося маніпуляціями, спрямованими на дискредитацію опонента та покращення власного іміджу в очах співгромадян. Розпад СРСР змінив парадигму політичного дискурсу. Плюралізм думок та

політичний плюралізм, відсутність зовнішнього «ворога» як невід’ємної частини наративу наддержави призвели до появи нових форм маніпуляцій.

Питаннями політичної лінгвістики почали займатися мовознавці з США і до сьогодні країна є лідером у дослідженнях з цієї теми. Засновниками політичної лінгвістики є Г. Лассвелл та У. Ліппманн. У Західній та Центральній Європі ці питання вивчають Д. Беніс, Р. Водак, Р. Бахем; у Білорусі, Росії, Литві, Україні – Л. Бессонова, С. Муране, Б. Норман, Н. Мечковська, І. Ухванова, Е. Лассан, Н. Клочко, Е. Будаєв, А. Чудінов; у Китаї і Сінгапурі – Й. Ху, Ж. Гуо, К. Лі, Т. Чанг [19].

В аналізі політичного дискурсу є гіпотеза про вплив мови на політичне мислення. Вона перегукується з гіпотезою Сепіра-Ворфа (*Sapir-Whorf hypothesis*). Суть останньої полягає в тому, що мова визначає мислення (відповідно до «сильної» версії). Існує також «слабка версія», де мова на мислення тільки впливає, але ця думка здається вже надто слабкою і очевидною у наш час на відміну від першої. Мова обмежує і визначає когнітивні категорії. Найкращою ілюстрацією є роман «1984» Джорджа Орвела. Штучну мову – «новомову» створив тоталітарний режим для максимального контролю громадян. Певні розумові процеси стали неможливими через відсутність слів для їх вираження [3].

Згодом вчені дійшли висновку, що «новомови» трапляються у різних типах дискурсу. П. Чілтон здійснив низку досліджень, у яких показав, як на основі різних когнітивних схем складаються окремі політичні дискурси [37].

До функцій політичного дискурсу, поміж інших належить функція конструювання реальності. Реальність кожного окремого індивіда вибудовується з допомогою інформаційного простору. Дистанціюватися від нього повністю неможливо. Те, які тези та формулювання домінують у цьому просторі, визначає суб’єктивну реальність. Простий приклад: конфлікт та війна. Ті самі дані про загиблих і поранених, біженців і волонтерів (-ок), але конфлікт у свідомості – це коли тебе обважили на ринку, а війна – це моторошні кадри і сюжети, які спливають у пам’яті завдяки кіно та літературі.

Засоби масової інформації відіграють надважливу роль у формуванні суспільної думки. Хоч завданням і є подавати інформацію неупереджено та рівномірно детально, медіа так чи інакше культивують цінності та змінюють порядок денний або шліфують реакцію на нього. Питання впливу не втрачає актуальності, але впливати дедалі складніше. Зараз не про моду на фактчекінг та критичне мислення, а про конкуренцію. Мас-медійний дискурс зазнав змін з розвитком технологій. Охочих висвітлювати події більшає і бути частиною редакції для цього не обов'язково. Інформаційний простір захащений блогерами-одноденками, медіа з іменем, новоспеченими медіа, офіційними каналами відомств та каналами їхніх голів тощо. Пересічна людина губиться у такій кількості інформації.

Залежно від характеру перетворень, що їх зазнає інформація, виокремлюють 2 види маніпулювання у політичному дискурсі: референціальне та аргументативне [46, с.135]. У цій роботі мовленнєва (мовна) маніпуляція визначається як різновид маніпулятивного впливу, який здійснюється шляхом майстерного використання певних ресурсів мови з метою прихованого впливу на когнітивну й поведінкову діяльність адресата [39, с. 50-51].

Аргументативне маніпулювання пов'язане з порушенням постулатів спілкування [19]. До нього належать ухиляння від відповіді, недомовленість, підміна фактів.

Референціальне у свою чергу пов'язане зі спотворенням образу денотата. Наприклад, фокусувальне маніпулювання, коли ситуацію подають однобоко, у вигідному для мовця світлі. Акценти розставляють з допомогою засобів образності, але не тільки. Епітети, гіперболізація та будь-які оцінні судження є нічим іншим як маніпулюванням емоціями, що належить до референціального маніпулювання. Саме на референціальному маніпулюванні ґрунтуються матеріали дослідження.

Потенційну силу впливу мають усі риторичні фігури, засоби образності.

Мовознавець П. Б. Паршин класифікує мовленнєві маніпуляції відповідно до мовних рівнів, що зазнають впливу [34].

1. Лексичний рівень. Передусім йдеться про емоційну складову. Наприклад, вживання пишномовних синонімів замість нейтральних одиниць (*Licht ausblasen – töten*), антонімів, характеризуючи одну й ту саму подію (*der Sieg – die Niederlage*), метафор (*Warnung vor einem „faschistoid-hysterischen Hygienestaat“*).

2. Граматичний рівень. Використання пасивного стану замість активного, пасивних конструкцій, що вводяться з допомогою слів *scheinen, man sagt* тощо. Так на перший план виходить подія, а відповідальності за неї ніби ніхто не несе:

EZB scheint bereit für zusätzliche Anleihekäufe.

Характерні також риторичні запитання:

Haben Sie manchmal das Gefühl, dass Sie die Welt nicht mehr verstehen?

3. Фонетичний рівень. Слід розрізняти фактори фонетичного впливу, які продуктивні лише під час усного мовлення (інтонація, регістр голосу, темп мовлення, паузація) та ті, що можуть застосовуватися і на письмі (римування, алітерація). Наприклад,

«TikTok» – tot.

4. Графічний рівень. До графічних засобів належать вибір шрифтових гарнітур, засобів шрифтового виділення, розміщення на сторінці. Низка шрифтових гарнітур створюють асоціації з історичними епохами.

У мас-медійному політичному дискурсі превалюють маніпуляції, що здійснюються на лексичному мовному рівні. Це пов'язано з тим, що з допомогою яскравих образів легше схилити читача або читачку у бік емоційного, а не раціонального сприйняття. Ситуації та персони стають зрозумілішими і однозначними, якщо використовувати замість потужної аналітики засоби образності. На фонетичному рівні маніпуляції більш ефективні під час усного мовлення. Римовані тексти запам'ятовуються краще і це використовують у рекламі. Ефективність віршів у формуванні іміджу спростовано, тому в текстах політичних статей рими виконують найчастіше функцію привернення уваги. Маніпуляції на графічному рівні не пов'язані з

мовою безпосередньо. Граматичний рівень маніпулювання потенційно цікавий у рамках політичного дискурсу. Звертати увагу на інформацію, що не має джерел, або починається зі слів «подейкують» – основа медіаграмотності на відміну від прийому риторичних запитань, що є менш очевидним способом маніпулювання.

Висновки до 1-го розділу

Було досліджено процес становлення політичного дискурсу та його види. Термін «дискурс» є міждисциплінарним і багатозначним. У межах цього дослідження послуговуємося визначенням мовознавиці Н. Д. Артюнової:

«Дискурс – це зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами; це текст, що узятий у подієвому аспекті; це мовлення, яке розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодії людей та механізмах їх свідомості (когнітивних процесах)» [1].

Що стосується визначення політичного дискурсу, то з ним теж не все так однозначно. «А це означає, що кожен має право визначати політичний дискурс на свій розсуд» [4]. Ми визначаємо як мас-медійний політичний дискурс усі тексти, які прямо чи опосередковано стосуються теми внутрішньої чи зовнішньої політики і людей, що займаються політикою професійно.

Виокремлюють 6 видів політичного дискурсу: інституціональний, мас-медійний, офіційно-діловий, фахові тексти, «політичні детективи» та тексти-звернення «пересічних громадян».

Однією з функцій політичних текстів є конструювання реальності, що знаходить найповніше вираження саме у мас-медійному дискурсі. Доведено вплив мови та мовних засобів на політичні погляди і рішення. У рамках дослідження мовні засоби розглядаються як основний інструмент здійснення референціального маніпулювання. Для нього характерні оцінні судження та емоційні характеристики, що однобоку формують образ денотата. Дослідники та дослідниці сперечаються щодо того, що вважати маніпулювання. У дослідженні основною ознакою виступають приховані мотиви впливу на когнітивну та поведінкову діяльність, що реалізуються завдяки мовним засобам. Заголовки для привернення уваги, що не відповідають змісту статті, натомість апелюють до емоцій, спотворюючи реальність, також розцінюємо як приклади референціальних маніпуляцій. Їх класифікують залежно від мовних рівнів, що зазнають впливу: лексичний, фонетичний, графічний, граматичний.

Найбільш продуктивними у мас-медійному політичному дискурсі є маніпуляції на лексичному та фонетичному рівнях. Це визначає подальший вибір матеріалу для дослідження.

РОЗДІЛ 2 ПОНЯТТЯ «МОВНА ГРА», ЇЇ ФУНКЦІЇ ТА ВИДИ

2.1 Наукова інтерпретація поняття «мовна гра»

Широке використання мовної гри в усному мовленні та на письмі пояснює зацікавленість лінгвістів. З цієї теми слід відзначити наукові праці В. В. Виноградова, Е. М. Береговської, Ю. І. Левина, Б. Б. Нормана, О. В. Падучевої. Однак філософів та психологів цей феномен зацікавив ще раніше. Їм і належать перші спроби дати визначення явищу мовної гри та описати його основні характеристики.

Вперше термін «мовна гра» вжив австрійський філософ Людвіг Вітгенштайн у праці «Філософський трактат», що була опублікована у 1921 р.: «Я називатиму «мовною грою» сукупність мови і діяльності» [13]. Він ретельно досліджував мовні процеси, вважаючи, що з їхньою допомогою віднайде нове призначення філософії. Тобто від самого початку його мета відрізнялася від тієї, що її переслідують мовознавці. Трактат Вітгенштайна дав поштовх подальшим дослідженням, але не становить цінності з точки зору вивчення питання мовних ігор з ракурсу лінгвістичного.

У «Філософських дослідженнях» Вітгенштайн намагається дати передусім визначення гри як такої, а вже згодом (хоч і нечітко) розкриває сутність поняття мовної гри. На його думку, дати чітке визначення неможливо, бо як ігри немовні бувають різноманітними і не схожими одна на одну, так і мовні ігри позначають широке поняття, яке окреслити декількома спільними властивостями вкрай складно. Проти цього твердження виступила мовознавиця Анна Вежбицька. Вона пропонує такі ознаки гри:

- а) багато що з того, що роблять люди;
- б) люди роблять це протягом довгого часу;

в) люди роблять це для задоволення (тобто вони хочуть відчутти якісь приємні емоції);

г) коли вони роблять це, вони хочуть, щоб щось сталося;

д) якби вони не робили це, вони б не хотіли, щоб щось сталося;

е) коли вони роблять це, вони повинні знати, що їм можна робити;

ж) коли вони роблять це, вони повинні знати, чого їм не можна робити;

з) перш ніж люди роблять це, хтось повинен їм сказати це [12].

Анна Вежбицька вважає, що таке тлумачення цілком доцільне для характеристики багатьох видів діяльності, які називаються «іграми», але воно «не розраховане на те, щоб охопити випадки метафоричного перенесення, іронічних і гумористичних вживань та ін.» [12].

Як справедливо зауважив британський мовознавець Девід Крістал (David Crystal), простір, що займає МГ і форми її репрезентації безмежні, як і простір, що займає мова як засіб спілкування. Він так описує МГ у «The Cambridge Encyclopedia of Language»: «Гра зі словами – це універсальне людське заняття ... Люди із задоволенням беруть слова і відтворюють їх у новому вигляді, впорядковують їх в хитрі візерунки, знаходять приховані значення і намагаються використовувати їх відповідно до спеціально створених правил у найрізноманітнішим чином» [1, с. 64].

Мовознавцями досліджено різні аспекти мовної гри. Якщо для Вітгенштайна, який був передусім філософом, мова є сукупністю мовних ігор, то в лінгвістиці все трохи інакше. Під терміном мовна гра розуміють всі мовні явища, коли «мовець грає з формою, коли вільне ставлення до форми мовлення отримує естетичне завдання, хай і найпростіше» [21, с.172].

Тому мовну гру найчастіше характеризують порушенням норми. Важливим моментом є те, що це порушення норми умисне і продиктоване метою, яку ставить перед собою мовець. До них належать всі види жартів, каламбур, різноманітні тропи. Мовець має на меті не лише донести інформаційний посил повідомлення, але й викликати почуття завдяки тій формі, яку цьому повідомленню надає. Дуже часто на мовній грі ґрунтується

комізм. Однак існують випадки, коли вона вживається з іншою метою. МГ може використовуватися і для реалізації емотивної або експресивної функцій мови, може слугувати засобом пом'якшення мовлення, для більш точної передачі думки, для образної та виразної передачі повідомлення. А також може мати зображувальний характер – слугувати для імітації мовлення людини, чий слова передає мовець або для наочного зображення ситуації мовлення. [18, с. 34]

«Для того, щоб правильно зрозуміти умисну аномалію, важливо встановити, з якою метою мовцем допущено відхилення від норми. При цьому слід пам'ятати, що нерідко подібні порушення здійснюються з абсолютно різною метою» [11, с.104].

Однак дослідники феномена мовної гри вважають, що вона не завжди полягає у відхиленні від норми, від стереотипу. Зокрема, такої точки зору дотримується Н. П. Перфільєва [24].

У дослідженні «Російська мова у дзеркалі мовної гри» В. З. Санніков стверджує, що читач / слухач має чітко усвідомлювати, що відхилення від норми умисне і не є помилкою, а несе глибокий підтекст; явища мовної гри, що містять зумисні відхилення від норми, не є помилками, а потребують детальнішого дослідження та класифікації [41].

Так, наприклад, читачі інтернет порталу Medialab цього не усвідомили. Публікація від 27/09/2019 під назвою: «Застав себе прийняти участь. Як найчастіше помиляються журналісти» викликала обурення деяких користувачів.

Інформацію про казус опублікувало саме видання: «Текст літературної редакторки Катріни Розкаладай про типові помилки журналістів ми жартома назвали «Застав себе прийняти участь». Опублікували... й отримали кілька докірливих коментарів: мовляв, пишете про помилки і самі їх припускаєтесь ☺ Ми засмутилися, що не всі розуміють наше почуття гумору, і водночас зраділи, що люди вважають «приймати участь» і «заставляти себе» хибними

конструкціями. Тому підготували цілий тест для всіх, хто плекає або прагне плекати мову».

Найголовніший закон комунікації твердить: Правда не в тім, що повідомляє відправник, а в тім, що розуміє одержувач.

Тому під час мовних ігор мовець має враховувати культурний контекст та те, чи володіє реципієнт необхідними фоновими знаннями для того, щоб правильно трактувати почуте.

У сучасній українській лінгвістиці питання МГ одними з перших ґрунтовно проаналізували Т. Космеда та О. Халіман. У монографії «Мовна гра в парадигмі інтерпретативної лінгвістики» дослідниці розглянули основні теоретичні положення щодо розуміння феномена гри, що послідовно виявляється в мові, своєрідно моделюючись за допомогою одиниць усіх мовних рівнів, репрезентуючись у всіх стилях мовлення» [23]. Результати дослідження підтвердили, що мовна гра, хоч і нерівномірно, але поширена на всіх рівнях мовної системи: фонетичному, лексико-семантичному, фразеологічному, менше представлена у морфеміці, словотворі та граматиці.

Серед різноманітних форм мовної гри як різновиду мовної творчості виокремлюють нонсени, пародії, каламбури, повтори, дотепи, анаграми, акровірші, паліндроми, жартівливі заклики, лозунги, заголовки (В. З. Санніков, В. І. Шаховський, Е. М. Береговська, В. Ю. Новикова, С. Ж. Нухов).

Найбільш детальну розробку універсальний механізм побудови мовної гри має в дослідженні Т. О. Грідіної. У своїх роботах авторка замінює термін «порушення норми» на термін «деавтоматизація». Деавтоматизація визначається як «запрограмоване відхилення від стереотипу сприйняття та використання мовних одиниць» [16, с. 8], тому зазначені терміни не мають суттєвої різниці. Незважаючи на те, що мовна гра визначається як явище, що має два напрямки відносно мови та мовлення, у зв'язку із залежністю від лінгвістичних механізмів знака та контексту, автор вказує на превалювання акценту на мову у формуванні феномену мовної гри. Це пов'язано з тим, що мовна гра поєднує в собі три аспекти мовної перспективи: мовна схема

передбачає розуміння позаконтекстуальних відносин між мовними одиницями; мовна норма є знанням про стандартну реалізацію цих відносин; мовний узус представляє собою знання про реальне функціонування одиниць [16, с. 8]. Таким чином, ефект мовної гри визначається включенням мовної одиниці в асоціативний контекст, що викликає деавтоматизацію знака (порушення мовної норми).

Оскільки мовна гра відносно нове явище в мовознавстві, яке протягом довгого часу розглядалося у вузькому розумінні, у сучасному мовознавстві її нерідко плутають з каламбуром. У ХХ столітті вона дійсно досліджувалась лише в межах лексичного мовного рівня, але праці сучасників доводять, що вона є продуктивною і на всіх інших рівнях. Однак через цю звичку зводити мовну гру до каламбуру у словниках лінгвістичних термінів таких авторів, як С. Бирик, С. Єрмоленко, О. Тодор, визначення мовної гри відсутнє. Натомість є тлумачення терміна «гра слів». У свою чергу ця стаття спрямовує на іншу словникову статтю «каламбур», що наочно доводить вищеписане маніпулювання поняттями. В інших лінгвістичних термінологічних словниках та енциклопедіях (наприклад, у термінологічній енциклопедії О. Селіванової «Сучасна лінгвістика») взагалі виокремлено лише каламбур, який ототожнюють з мовною грою [42].

Ось чому сучасні науковці та науковиці наполягають на потребі введення цього поняття до словників і на глибшому його дослідженні.

Болгарська дослідниця Л. Цонєва, вивчаючи відповідне мовне явище, зауважила: «традиційне розуміння мовної гри як каламбуру (гри слів) слід уважати обмеженим і несучасним. Мовну гру трактують у широкому розумінні як відхилення від мовних норм задля створення певного естетичного (частіше комічного ефекту)» [49, с. 162].

Дедалі частіше сучасні лінгвісти стверджують, що мовна гра є вираженням людської свободи. У зв'язку з цим Ж. Колоїз зазначає: «науковці постійно прагнуть внести ті чи ті корективи у витлумачення самого поняття «мовна гра», співвідносячи його не просто з виявом лінгвокреативності за

«правилами порушення правил», відмовою від догм, стереотипів, а з вираженням свободи творчості, пошуком власного ідіостилу, репрезентацією власного Я і т. ін.» [23, с.166].

Вивчаючи МГ, неминуче стикаєшся з труднощами і найпроблематичнішим є саме її визначення. Дослідивши природу гри і мовної гри, ми переконалися, що гра є елементарною функцією людської діяльності і існування без неї культури неможливе. Розглянувши декілька визначень, пропонуємо таке тлумачення МГ.

Мовна гра – це форма мовної поведінки людини, спосіб вираження особистості засобами мови, у якому розкривається її індивідуальний стиль та в якому суб'єкт мовлення реалізує свою лінгвокреативність з метою акцентувати увагу на певних аспектах тексту, граючи з формою, нав'язати читачам та читачкам заздалегідь визначене ставлення до описаного.

2.2 Функції мовної гри

Розглядаючи таке складне та багатогранне явище як МГ, слід враховувати і його функції. Залежно від того, який аспект МГ є пріоритетним, сфери вжитку та комунікативної ситуації, дослідники виокремлюють різні функції.

Наприклад, І. А. Чемезова визначає такі: атрактивну (привернення уваги), аксіологічну (поширення цінностей), провокативну (спонукає до неоднозначних висновків, може завдавати емоційних потрясінь), евристичну (подібна до провокативної, але радше схиляє до розмірковувань, ніж б'є по емоціях), аплікативну (прикладну), маніпулятивну (змінити наміри чи погляди читача) [50].

Т. П. Курганова у своїй монографії «Функції мовної гри у медіаконтексті» виокремлює 20 видів МГ. Класифікація дуже детальна, але не всі вони будуть продуктивними у текстах політичного дискурсу, тому нижче наводимо 10 функцій:

1) естетична – акцент на новизну форми. Важливішим стає те, ЯК говорять, аніж те, ЩО. Найпродуктивніше реалізується у художній літературі для створення яскравих виразних образів;

2) комічна – створити жартівливий настрій, іронічне ставлення, викликати усмішку;

3) експресивна (функція впливу). ЗМІ є глобальним комунікативним середовищем, що функціонує і розвивається за власними законами та має специфічні механізми впливу на думку громадськості, соціальні інституції та культуру. У цьому середовищі стабільно виникає попит на МГ як один з інструментів масового комунікативного впливу.

4) виражальна функція служить для більш точної образної передачі думки;

5) самопрезентуюча – можливість реалізувати лінгвокреативні потенції мовця, розкрити індивідуальний стиль;

6) пом'якшувальна – замаскувати несхвалення, згладити гострі кути, м'яко відповісти на провокативне питання чи звинувачення;

7) дискредитуюча. Мистецтво вербальних образ стрімко розвивається. Про це свідчить засилля ботів у мережах. Не кожен гнівний коментар /стаття / відео дістається адресата, але це і не є першочерговою метою. Мета – зіпсувати імідж суб'єкта в очах якомога більшої кількості людей.

8) розважальна – мовець не ставить перед собою надзавдань, а просто не хоче видатися нудним і підтримує невимушений плин розмови;

9) смислотворча – створення нового сенсу завдяки оригінальному використанню мови. Найповніше реалізується, коли в завдяки ігровій організації текстового простору, з'являється можливість вводити нові сенси. У такий спосіб МГ виступає засобом створення нових асоціативних зв'язків у ході творчо-комунікативної діяльності;

10) мовотворча сприяє створенню нових словесних елементів, тим самим збагачуючи словниковий запас. [24]

«В ієрархії функцій мовної гри в дискурсивному просторі ЗМІ провідна роль належить функції впливу» [30]. МГ може бути дієвим засобом формування громадської думки з важливих політичних питань.

2.3 Типи мовних ігор

Мовні ігри мають безліч проявів. На відміну від художніх текстів, у політичних статтях метою МГ рідко є комізм. Вона найчастіше виступає складовою маніпулятивної схеми. Автор окреслює своє ставлення до тієї чи іншої події / постаті, дає завуальовану оцінку політичній ситуації, нав'язує певні погляди. МГ привертає увагу читача / глядача до такого матеріалу.

Широко поширені типи асоціативного нашаровування, алюзії. трансформація, коли стійкі вирази зазнають різного роду змін.

Відповідно до мовних рівнів, які зазнають втручання, виокремлюють такі типи мовних ігор: фонетична, морфологічна, синтаксична, лексична. У дослідженні німецькомовного політичного дискурсу найбільш продуктивними є фонетична та лексична.

Фонетична

На фонетичному рівні використовують алітерацію (*Protz-Projekt*), асонанс, повтори (*Aktien, Aktien, Aktien – nur so können Sparer ihr Vermögen noch mehren*), риму (*Lokal ist nicht egal*). Наведені приклади демонструють, як з допомогою втручань на фонетичному рівні, можна додати експресивності заголовкам та скерувати ставлення читачів та читачок до матеріалу у потрібному напрямку. Навіть усвідомлюючи, що заголовок «*Aktien, Aktien, Aktien..*» є клікбейтним, його безапеляційність наштовхує на думку, що «не все так однозначно» і в статті можуть бути наведені обґрунтовані причини, чому акції – це єдиний вихід. Подібна ситуація з римою. На перший погляд, рима – це радше про вірусні пісні з реклами, а контекст політичного дискурсу ігнорує подібні методи привернення уваги. Однак приклад *Lokal ist nicht egal* свідчить

про хибність такої думки. Ця фраза добре підходить для заголовку, а ще краще б звучала на мітингу.

Лексична МГ пов'язана з використанням засобів образності, обіграванням значень полісемічного слова, омонімів та паронімів.

Однією з ознак ігор є образність. Саме тому до МГ, на думку Курганової О. Б. належать метафори («*Was wir derzeit erleben, ist der Hirntod der Nato*», *sagte Macron der britischen Zeitschrift «The Economist»*), порівняння (*Nachts liegt Harare da wie ein schlafender Panter*), гіперболи («*Es wird nichts mehr von uns übrig bleiben*», *sagt Olonga*), алюзії (*Im Osten nichts Neues*) та інші художні засоби. Метафора, що функціонує в політичному дискурсі (політична метафора) здатна не лише змінювати ставлення до ситуації, але і керувати поведінкою виборця. Метафоричні образи є надважливим, якщо не вирішальним фактором прийняття політичних рішень [27], оскільки з допомогою метафори у виборця формується або позитивна, або негативна думка про ту чи іншу політичну одиницю (політику, партію, програму, захід).

Основою для створення метафори є будь-яка сфера діяльності: релігія, здоров'я, війна, тощо. У рамках роботи розглядаються лише несподівані, свіжі метафори. Їх також називають креативними. Такі метафори здатні привернути увагу і зацікавити читачів. Вдало підібрана креативна метафора має вищі маніпулятивні потенції, ніж уже звичні метафори.

Наприклад, «*Was wir derzeit erleben, ist der Hirntod der Nato*», *sagte Macron der britischen Zeitschrift «The Economist» in einem am Donnerstag veröffentlichten Interview*.

Смерть мозку НАТО звучить загрозливо і свідчить про серйозність ситуації, що склалася. «Небачене ослаблення позицій», «агресивні дії з боку Туреччини», «проблеми у комунікації зі США» та багато інших політкоректних слів можна було дібрати, оскільки все вище вказане і складає у цьому випадку смерть мозку НАТО. У медицині смерть мозку тотожна смерті всього організму. Чи є подібна заява виправданою щодо НАТО? Це питання для політичних експертів та експерток, але з точки зору мовознавства «смерть

мозку НАТО» – креативна метафора і емоційне забарвлення дозволяє назвати її референціальною маніпуляцією.

Попри те, що каламбур як прийом є менш продуктивним у контексті мас-медійного політичного дискурсу, ніж, наприклад, гра з образністю, його ознаки та типи варто розглянути детальніше, оскільки переклад каламбурів є завданням з підвищеним рівнем складності, а тому потребує ґрунтовної теоретичної бази.

Низка дослідників: Д. С. Лихочов, П. Б. Кожерова, А. М. Панченко, О. П. Ходакова вважають, що прийом комічного зіткнення слів був відомий ще в Київській Русі, його було зафіксовано у жартах скоморохів, у прислів'ях, приказках тощо» [40]. За іншою версією це поняття пов'язують з назвою міста Калемберга, у якому за часів Лютера жив німецький пастор Вейганд фон Тебен, відомий своїми жартами [9]. Існує також припущення, що поняття бере свій початок від італійського висловлення «calamo burlare» – жартувати пером. Найбільше лінгвісти схиляються до версії, що каламбур походить з французької, де означає пустопорожню балаканину, жарти – calembourg. У XIX ст. французька мова стрімко поширилась дворами європейських вельмож. Багато наукових праць писалися французькою, нею викладали в університетах. Це основний аргумент на користь тези про французьке походження терміну. Словник української мови має таке визначення поняття каламбур: «Каламбур – дотеп, в основі якого лежить використання різних значень якогось одного слова або кількох різних слів, схожих звучанням; гра слів» [43].

Дослідники С. Влахов та С. Флорін поділяють каламбури на 3 типи. В основі класифікації – походження лексики. Мовна гра може спиратися на один з двох видів лексики: загальну або «особливу». До останньої належать власні імена, аббревіатури; третій тип становлять фразеологічні каламбури.

I. У групу **загальнолексичних каламбурів** входять одиниці, засновані на лексемах загальномовного фонду. Гра будується на багатозначності, омонімії, антонімії, на близькості коренів та частин слів (паронімії), на хибній етимології.

1. На багатозначності слова ґрунтуються найпоширеніші з лексичних каламбурів – полісемічні каламбури (*Der windige Unternehmer*).

2. Про омонімічні каламбури говорять у тих випадках, коли не існує (або втрачено) семантичний зв'язок між значеннями, зв'язок, який автор навмисне створює (або відтворює) тими чи іншими засобами для цього тексту (*Rätsel über P.S.*). Обігруються перші літери імені кандидата на пост канцлера Пера Штайнбрука (*Peer Steinbrück*).

3. Нерідко каламбури будують на «частинах слів», точніше – на розщепленні або змінах слів (*Misserfolg oder Miss Erfolg.*) Лексична одиниця розщеплюється, й «щіпки» осмислюються як шаради, або в слово вклинюються склади або букви для того, щоб надати йому нове значення, не позбавивши первісного, або лексема видозмінюється за допомогою не властивих їй суфіксів або іншими засобами, щоб надати йому значення, властиве іншим словам. У такий спосіб можуть утворюватися своєрідні каламбурні «неологізми» [11].

4. Каламбури, що базуються на паронімії (*Wir müssen die deutsch-amerikanische Freundschaft schätzen und schützen*). У цьому випадку використовується для підвищення експресивності та естетичного впливу мови.

II. Каламбури на основі «особливої» лексики

1. Обігравання термінів, змішування термінологічного значення з нетермінологічним.

2. Власні імена, у першу чергу антропоніми та топоніми, що є значущими іменами, становлять собою групу надзвичайно активних та своєрідних компонентів гри слів. Такі значущі назви завжди можна вважати якщо не оформленим каламбуром, то потенційним каламбуром або заготовкою до нього: *Kohl*. Прізвище канцлера Гельмута Коля (*Helmut Kohl*) обігрується зі словом *der Kohl* – *капуста*.

3. Аббревіатури найчастіше отримують альтернативне розшифрування: *SDU* – *Spezialdemokraten* (*Sozialdemokratische Partei Deutschland*).

2.4 Мовна гра та словотвір

Мовні засоби в словотворчості автора розглядаються як будівельний матеріал, що піддається обробці, відбувається активний вплив на слово з використанням ніби його фізичних властивостей (здатність до пластичної деформації).

Щодо публіцистики, то прагматична спрямованість засобів виразності, і зокрема потенційних слів, в плані їх націленості на вплив – на потенційного читача залежно від теми висвітлення в конкретній публікації, більша ніж у художній літературі. Якщо у художній літературі індивідуальна словотворчість, швидше за все спосіб авторського самовираження, то в засобах масової інформації вона часто пов'язана з рекламною спрямованістю повідомлення. Це особливо очевидно проявляється в анотаціях нових книг, кінофільмів, відеоматеріалів, в передвиборчих повідомленнях на підтримку кандидатів в період політичних кампаній.

Словотвірна гра в сучасній публіцистиці свідчить про її якісно новий стан. Експресія дійсно перемогла стандарт і чималу роль в цьому відіграє словотвірна гра. Мова газети набула індивідуально-творчого характеру, що дозволяє нам говорити про індивідуально-авторське слово у новому розумінні – слово, не пов'язане з певним автором, що не замкнуте в рамках певного тексту, що виражається в незвичайній формі. Виділяють два основних способи обігравання словотвірних одиниць: переосмислення словотвірної структури вже існуючих слів («прихований / імпліцитний» словотвір – реалізація словотвірної моделі) і створення нових слів («оказіональний словотвір – порушення моделі). Ефект створюється завдяки «переходу» значення слова-прототипа у внутрішню форму новоутворення. Результатом такого творчого словотвору є оказіоналізм. До способів словотвору, на яких базується МГ, належать такі:

- 1) префіксальний спосіб (префіксація) полягає в утворенні похідних слів з допомогою префіксів: *vermerkeln*.
- 2) суфіксальний полягає в утворенні похідних слів з допомогою суфіксів: *Putinismus*.
- 3) префіксально-суфіксальний спосіб полягає в одночасному приєднанні до твірної основи суфікса і префікса;
- 4) складання основ – утворення нового слова шляхом складання основ двох або більше вже існуючих: *die Wurstemigration, die Putinverstehher*.
- 5) контамінація – виникнення нового слова, його форми або виразу внаслідок зближення, поєднання частин двох подібних слів, форм, виразів [43]: *GAYropa*: [Gay + Europa].

У німецькій мові МГ найчастіше представлена композитами [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**]. Засоби і моделі словоскладання превалюють над іншими способами словотвору, оскільки зміст будь-якого атрибутивного або прийменникового словосполучення може передаватися відповідним композитом. У німецькому словоскладанні домінує синтаксична спрямованість. Синтаксичність словотвірної конструкції під час її індивідуально-мовного використання посилюється, оскільки композиту властива динаміка співвіднесення лексем одна з одною.

МГ використовується для того, щоб надати якийсь відтінок або стилістичне забарвлення, висловити експресію або справити яскраве гумористичне враження. Потенційні можливості реалізації гри в мові нескінченні. Навмисне створення нових слів відбувається з метою певним чином впливати на реципієнта, створити більш яскраву оболонку стійкої номінативної одиниці, пограти формою слова, «самовиразитися». Мовні ігри сприяють підвищеній активності сприйняття повідомлення, змушують реципієнтів отримувати нові смисли з текстових одиниць, вибудовувати асоціативні ряди і логічні ланцюжки. Використання гри слів вимагає співтворчості читача, який повинен не тільки відновити вихідні мовні одиниці, які зазнали творчої обробки, а й визначити нове текстове значення, зазвичай

збагачене емоційно-оцінним «збільшенням» сенсу. Отже, адресат бере активну участь у МГ, запропонованій її ініціатором.

Висновки до 2-го розділу

Феномен «мовної гри» попри широке використання потребує детальнішого дослідження мовознавцями. До сьогодні науковці не можуть дійти згоди щодо того, що називається МГ. У широкому розумінні – це відхилення від норми, (мовленнєвого стандарту), яке зазвичай призводить до створення комічного ефекту, але не обмежується ним. У вузькому розумінні МГ є каламбуром, що базується на використанні багатозначності і має за мету досягнення комічного ефекту. У дослідженні МГ називаємо усі засоби, з допомогою яких реалізується лінгвокреативність. Серед функції МГ, яких виокремлюють більше десяти, цікавою у рамках роботи є функція маніпулятивного впливу.

Мовні ігри класифікують за мовними рівнями, що зазнають змін. Так виокремлюють лексичну, фонетичну, морфологічну, синтаксичну. У дослідженні акцент зроблено на лексичному та фонетичному рівнях.

Розкрито словотвірний потенціал мовної гри, який необхідно враховувати для подальшої роботи над відтворенням МГ у перекладі.

РОЗДІЛ 3 ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ МОВНОЇ ГРИ У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

3.1 Відтворення мовної гри у перекладі

Теорія перекладу мовної гри, як і будь-якого іншого мовного / мовленнєвого феномена, має спиратися на певне теоретико-методологічне підґрунтя. Це дослідження базується на теоретико-методологічному осмисленні природи перекладацької діяльності, запропонованому О. В. Ребрієм. На його думку, перекладацька діяльність може тлумачитися на основі трьох можливих парадигмальних систем або онтологій – мовоцентричної, текстоцентричної або діяльнісноцентричної [38, с. 82]. Розгляньмо кожен з них детальніше.

З позицій мовоцентричної онтології головною метою перекладу є збереження смислів, закладених вихідною мовою. Аналіз перекладу відбувається на рівні «мова оригіналу – мова перекладу». Перекладач як агент дії є пасивним [38, с. 82].

Так пояснює переклад і А. В. Федоров, для якого сенс перекладацької діяльності зводиться до «встановлення відповідності між одиницями вихідного тексту та тексту перекладу, що створюється на його базі, інакше кажучи, одиницями двох різних мов» [47, с. 137].

Основним поняттям мовоцентричної теорії є *еквівалентність*. Тож завдання перекладача «полягає у постійному пошуку мовних засобів для тієї єдності змісту і форми, яку утворює оригінал та у виборі між декількома можливостями передачі» [47, с. 19] цієї єдності.

У рамках мовоцентричної онтології аналіз перекладу мовної гри має вестися у термінах еквівалентних відповідників.

Орієнтованість перекладача на відтворення еквівалентності в її структурно-семантичному розумінні обмежує його можливості, що висуває у фокус уваги проблему протиріччя між завданням збереження структурно-

семантичної близькості між текстом оригіналу і текстом перекладу і забезпеченням їхньої комунікативно-прагматичної тотожності. Ця проблема вирішується в межах текстоцентричної онтології перекладу.

У текстоцентричній онтології основною метою перекладу є створення вторинного самостійного тексту. Аналіз перекладу відбувається на рівні «текст оригіналу – текст перекладу». Перекладач є джерелом креативної інтерпретації та стратегії [6, с. 82].

Текстоцентричній онтології перекладу відповідає функціоналістське розуміння мовної гри як цілеспрямованої мовленнєвої дії, яку неможливо осмислити у рамках ієрархії мовних рівнів й аналіз якої вимагає врахування контекстуальних чинників.

Відповідність тексту перекладу оригіналу тісно пов'язана з поняттям *адекватності*. Під адекватністю розуміється не «формально-смілова схожість, а функціональна еквівалентність, тобто використання у перекладі таких мовних засобів, які стануть функціонально тотожними засобам оригіналу» [28].

Компенсації (перекладацькі трансформації) – засіб перекладу, за якого, з метою збереження сенсу та цілісності системи образів, жертвують формальними або семантичними особливостями вихідного тексту. Перекладацькі трансформації є основою більшості прийомів перекладу і безпосередньо стосуються явища неперекладності, у відповідь на яке вони і виникли.

Відтак, текстоцентрична онтологія перекладу надає більш ефективні інструменти аналізу мовної гри, які уможливлюють залучення до розгляду екстралінгвальних чинників, що визначають характер перекладацьких стратегій, – ідіостильовий, жанровий, соціально-культурний, соціально-історичний [8].

Діяльнісноцентрична онтологія пояснює переклад мовної гри крізь призму когнітивного семіозису, тобто контекстуально прив'язаного когнітивного процесу інтерпретації й конструювання мовних знаків з опорою

на широкі енциклопедичні знання, а також емоційні переживання й оцінки цих знань, сформовані у культурі тексту-оригіналу й культурі тексту-перекладу (Т. О. Казакова, О. В. Ребрій).

Переклад МГ досліджували В. Комісаров, Н. Любімов, Д. Делабастіта та ін. Німецький учений Ф. Гайберт зробив вдалу спробу систематизувати способи перекладу МГ [6], виокремивши такі:

1) мовна гра → мовна гра, тобто МГ з тексту-оригіналу передається з допомогою МГ. У тексті-перекладі МГ може певною мірою відрізнитися за формою, семантикою;

2) мовна гра → не мовна гра: перекладається виразом, у якому відсутня МГ. Характерним є прийом опущення, але ним цей спосіб не обмежується;

3) мовна гра → редакторська техніка: перекладач (-ка) використовує примітки, посилання, пояснення.

Успішний переклад МГ неможливий без застосування перекладацьких трансформаций. Наводимо приклади основних лексичних трансформацій:

А) генералізація (полягає у заміні видового поняття родовим, розширює початкове значення): *der Aufraumer* – господарник;

Б) заміна (за наявності відповідника за змістом у мові, якою перекладають, є доцільним замінити образ тексту-оригіналу): *Sich den Mantel der Geschichte anziehen* – готувати вписати свої імена в історію;

В) прийом логічного (смислового) розвитку (заміна словникової відповідності логічно пов'язаним лексемами): *In die Knie zwingen* – поставити на коліна.

Оказіоналізми дають необмежені можливості прояву авторської креативності і є однією з найчисельніших груп мовних засобів, за допомогою яких МГ реалізується в контексті німецького політичного дискурсу. Зважаючи на частотність таких одиниць в об'єкті нашого дослідження, вважаємо за потрібне навести традиційні прийоми їх відтворення при перекладі:

- 1) транскрипція – відтворення слів з урахуванням їх вимови мовою оригіналу: *Scholzomat* – *Шольцомат*;
- 2) калькування – буквальний переклад: *Corona-Mob* – *корона-мафія*;
- 3) описовий (роз'яснювальний) переклад [7, с. 96–105].

3.2 Структура та переклад каламбуру

Розглядаючи структуру каламбуру, Л. С. Бархударов відзначає, що кожен каламбур складається з ядра (двох складових, що об'єднані схожістю фонетичних чи граматичних ознак, але відрізняються за змістом) та базисного контексту, який створює умови реалізації елементів ядра в каламбурі [7, 116]. Кожний з компонентів може бути словом чи словосполученням. Перший, опорний компонент (стимулятор) такого подвійного утворення служить своєрідною лексичною основою, що задає певні орфоепічні чи слововживальні норми для подальшої гри слів. Другий компонент конструкції – базисний є завершенням каламбуру. Лише після його реалізації можливе ментальне співвіднесення з опорним компонентом-стимулом, на основі чого виникає комічний ефект [11].

Переклад каламбурів належить до вузькоспеціальних перекладацьких питань. Що усний переклад, що письмовий вимагають від перекладача якомога вищої точності відтворення смислів. Структуру найчастіше доводиться змінювати, оскільки в українській та німецькій мовах вони абсолютно різні. Проте при перекладі каламбуру перекладач зіштовхується з іншою проблемою. «Пов'язане це з сутністю каламбуру: каламбур полягає насамперед в грі саме форм слів, а тільки потім смислу» [11]. Відомі болгарські лінгвісти С. Влахов і С. Флорін [21] вважають, що досягнення буквального перекладу (тобто передачі не тільки змісту але й форми), до якого прагне перекладач при перекладі каламбурів, є радше винятком; як правило не обійтися без втрат.

Перекладачеві доводиться робити непростий вибір: на користь збереження змісту, знехтувавши мовною грою, або ж зберегти каламбур, змінивши образи, створивши нові, відмінні від вихідного тексту. У таких ситуаціях слід добре зважити всі за та проти, врахувати низку обставин. По-перше, максимально широкий контекст, іноді доводиться зважати на контекст усього твору. По-друге, «каламбурні можливості» мови перекладу у порівнянні з іноземною, лексичні дані використовуваних одиниць.

«Коли перекладач не має можливості шляхом «послівного» каламбуру достатньо чітко передати саме «каламбурність» сполучення, тоді він не перекладає той зворот, який надається автором оригіналу, а створює свою гру слів, що дуже нагадує за тими чи іншими показниками авторський каламбур створений на іншій основі та зовсім іншими засобами» [9].

Основними прийомами перекладу каламбурів є: опущення і заміна.

При прийомі **опущення** гра слів повністю опускається (вилучається), переклад тексту іншою мовою здійснюється шляхом простого перекладу.

Rätsel über P.S. – таємниці Петера Штайнбрука.

Безумовно, це призводить до певних втрат, оскільки стилістику вже порушено. Однак виправити цю ситуацію можна з допомогою прийому компенсації. Це один із засобів досягнення еквівалентності перекладу на рівні всього тексту.

Заміна розглядається як перетворення неперекладеного елемента оригіналу з допомогою аналогічного або іншого елемента, який доповнює втрату інформації і здатен здійснити аналогічний вплив на читача.

Misserfolg oder Miss Erfolg? – Зрада чи перемога?

3.3 Способи відтворення мовної гри у текстах мас-медійного політичного дискурсу

Розглянемо прийоми перекладу, що використовуються при відтворенні МГ з її подальшим збереженням окремо для МГ лексичного та фонетичного рівнів.

3.3.1 Мовна гра → мовна гра

Лексичний рівень

«Was wir derzeit erleben, ist der Hirntod der Nato», sagte Macron der britischen Zeitschrift «The Economist» in einem am Donnerstag veröffentlichten Interview.

Hirntod der Nato – смерть мозку НАТО. Прийом калькування (детальніше с.28)

Im Osten nichts Neues – На Сході без змін.

У статті йдеться про країни Балтії та Польщу, які через сусідство з Росією постійно під загрозою збройної агресії. Попри те, що Росія як і СРСР будує економіку на торгівлі сировиною (що є безперспективним і ризикованим), вона як і СРСР вкладає величезні кошти у розвиток збройних сил. Протистояти НАТО не зможе, але страшити своїм існуванням невеликі країни Європи – так.

Назва статті – алюзія до назви роману Еріха Марії Ремарка *«Im Westen nichts Neues»* про втрачене покоління, яким автор охрестив учасників Першої світової війни. Широкому загалу твір відомий під назвою «На Західному фронті без змін», хоч перше видання українською називалося «На Заході без змін». Перекладацький прийом – логічний розвиток.

So können Sie jedes europäische Land in nur 14 Tagen in die Knie zwingen.

In die Knie zwingen – поставити на коліна.

Вислів використовується на позначення ситуації, у якій одна сторона домінує, а інша опиняється у принизливому становищі прохача, здавши свої інтереси. У випадку з європейськими країнами, як у прикладі, можна вжити слово «*підкорити*», але відтінок значення краще передає «*поставити на коліна*», що і за граматичними категоріями наближено нагадує оригінал.

Прийом логічного розвитку.

Angst vor dem russischen Bären – Страх перед російським ведмедем.

Концептуальна метафора на позначення росіян. В українській є аналогічний символ. Використано прийом калькування.

Die Dämonen der Krise (Doch die heroischen Jahre Putins sind erst einmal vorbei; die Dämonen der Krise, die Putin einst verjagte, scheinen zurückzukehren).

Die Dämonen der Krise – демони кризи.

При перекладі аналогічною метафорою зберігається ефект, що вона справляє на читачів. Хоч віддавна демони вважалися нейтральними, а не за замовчуванням злими, хибне уявлення «демон = зло» властиве для носіїв обох мов: як української, так і німецької, що уможливлює використання прийому калькування.

Die EU hat geknurrst, ohne zu beißen – ЄС гарчить, але не кусає.

Журналіст та редактор газети «*Die Zeit*» Йозеф Йоффе щотижня дає відповіді на питання читачів (-ок) в авторській колонці. На відміну від сухого викладу новин авторські колонки багатші на креативні метафори. У наведеному прикладі йдеться про реакцію ЄС на узурпацію влади прем'єр-міністром Угорщини Віктором Орбаном. ЄС висловлює глибоке занепокоєння, але до жодних активних дій поки не вдається. У перекладі використано теперішній

час, оскільки проблему на момент публікації не вирішено і в будь-який момент ЄС може відреагувати агресивніше (про що пише сам автор колонки), тобто принципової різниці між теперішнім та минулим часами у цьому випадку немає. До того ж, вибір на користь теперішнього часу звільняє від дилеми: доконаний чи недоконаний вид дієслів слід ужити. Прийом калькування.

Der 46-Jährige wird genau das: der starke Mann im Kreml, der Aufräumer, der Tabubrecher.

Der Aufräumer – господарник.

Прямий відповідний прибиральник знижує градус пафосу, яким смачно просякнута стаття, тому використано слово господарник. Воно резонує з образом твердої руки, яку хочуть бачити у російській владі, і резонує з аналогічними уявленнями українців. Такий переклад може нагадати читачам та читачкам про епоху т.зв. міцних господарників в Україні. Ми не ставили за мету подібну алюзію, однак і за такого трактування господарник залишається вдалим варіантом відтворення і дисонансу не викличе. Перекладацький прийом – генералізація.

Warnung vor einem „faschistoid-hysterischen Hygienestaat“.

Der „Faschistoid-hysterische Hygienestaat“ – фашистсько-істерична стерильна держава.

Йдеться про суворі обмеження, впровадженні у зв'язку з епідемією коронавірусу, які суттєво впливають на діяльність жителів Німеччини, і призводять до акцій за їхнє скасування або бодай послаблення. Використано прийом лексичного додавання.

Die Demokraten ziehen sich den Mantel der Geschichte an – werden aber von der giftigen Stimmung in Washington rasch eingeholt.

Sich den Mantel der Geschichte anziehen – готові вписати свої імена в історію.

Der Mantel der Geschichte – метафора, яку використав Бісмарк, і якою досі періодично послуговуються в Німеччині. Для українського читача вона нічого не означає, а дослівний переклад як «плащ історії» буде сприйматися викривлено через відсутність фонових знань. Використано прийом заміни.

Donald Trump ist eine menschliche Nebelmaschine: Er bläst eine schier undurchdringliche Wolke aus Ablenkungen in die Welt hinaus, und das versucht er derzeit auch in Sachen Corona.

Menschliche Nebelmaschine – генератор туману у людській подобі. Яскравий образ для характеристики президента Дональда Трампа. В українській мові слово *туман* викликає асоціації. Підтвердженням цього є фразеологізм «напускати туману», що означає відволікати від основного, заплутувати. Використано прийом описового перекладу.

Sein Kommentar dazu war so technisch und emotionslos, dass man schon wieder an den "Scholzomat" erinnert wurde.

Scholzomat (Scholz + Automat) – Шольцомат.

Прізвисько *Шольцомат* політик Олаф Шольц отримав завдяки властивій йому холоднокривності та врівноваженості. Автомат в українській та німецькій мовах звучить схоже, тому при перекладі можна досягнути такого самого ефекту, що й в оригіналі. Прийом транскрипції.

Aber ein Nebeneffekt des Wegzugs dürfte auch sein, dass sie Spott und Häme über ihren „Lügenbaron“ und „Dr. zu Googleberg“ genannten Gemahl hinter sich lassen kann.

Dr. zu Googleberg – доктор цу Гуглберг.

Прізвисько стосується колишнього німецького міністра оборони Карла-Теодора цу Гуттенберга (нім. *Karl-Theodor zu Guttenberg*). Його виникнення пов'язане з плагіатом у докторській роботі політика. Прийом калькування.

Impeachment-Barometer: Trumps trickreiche Verteidigungsstrategie.

Impeachment-Barometer – імпічмент-барометр.

Йдеться про скандальну телефонну розмову президента США Дональда Трампа з президентом України Володимиром Зеленським, правові підстави для початку процедури імпічменту та ставлення до ситуації у колах Демократичної та Республіканської партій США. Барометр використовують для вимірювання тиску. Заголовок статті дає зрозуміти, що в ній «вимірюватимуть», наскільки напруженою стає ситуація і як у ній діє Дональд Трамп. Обидва слова є інтернаціоналізмами, тому використано прийом калькування.

Corona-Mob geht auf Polizisten los – Kretschmer will nicht „alle in einen Topf werfen“.

Corona-Mob – корона-мафія. Йдеться про масові протести у Саксонії, учасники яких скоїли напад на поліцейський відділок. Як можна зрозуміти з заголовку, протестують проти обмежень, впроваджених у зв'язку з епідемією коронавірусу. Прийом калькування.

Der Staat bin ich – Держава – це я.

Алюзія на слова Людовика XIV, короля Франції, що зосередив абсолютну владу у своїх руках. Прийом калькування.

Wie Frank-Walter Steinmeier Redepassagen in Hebräisch, Polnisch oder Italienisch einstudiert, um im Ausland Brücken der Versöhnung zu bauen.

Brücken der Versöhnung zu bauen – зводити мости примирення. Символ мостів як знак об'єднання поширений в багатьох культурах. Зокрема, в

українській відомими є слова «Будуйте мости, а не стіни», де противагою мостам, що об'єднують виступають стіни, що заважають бути разом. Прийом калькування.

EU-Chefdiplomat fordert "Sprache der Macht".

Sprache der Macht – мова сили. В українській говорять так само, коли дипломатичною мовою достукатися до адресата не вдається. Це означає, що варто переходити до рішучих дій. Прийом калькування.

Wo kämen wir denn hin, wenn solche Leute dem Kreml die lange Nase zeigen können?

Die lange Nase zeigen – показати язика. Такий жест поширений і в Україні. Його використовують для насмішки переважно діти, прикладаючи руку або дві до носа, тримаючи великий палець на носі, а долоню відкритою. Іноді при цьому показують язика. Та все ж характернішим жестом і жестом, який має назву, є *показати язика*. Прийом функціональної заміни.

In der Corona-Krise herrscht in den USA plötzlich „Merkelmania“.

Merkelmania – меркельманія.

Композит зі слів Merkel (прізвище канцлерки ФРН) та Mania (манія). У статті йдеться про те, що ставлення населення США до Меркель змінилося на краще у зв'язку з продуманою та успішною боротьбою проти коронавірусу, яку проводить канцлерка. Прийом транскрипції.

Der windige Unternehmer – вітряний підприємець.

У наведеному прикладі каламбуру є ефект двозначності, який полягає в одночасному сприйнятті компонентів прямого і переносного значення. У мовознавстві таке явище відоме під назвою подвійної актуалізації. Ефект комічності виникає за умови подвійного сприйняття і ефекту несподіванки.

Заголовок статті про підприємця, що створив багатомільйонний бізнес на вітроенергії, а потім опинився під слідством. *Windig* має 2 основних значення. Перше – легковажний, але оціночних суджень медіа допускати не мають. Якби йшлося про, наприклад, кондитера, то інакше як оцінним судженням такий заголовок не назвеш. У випадку ж з людиною, що займалась вітряними електростанціями, можна стверджувати, що *windig* стосується саме діяльності, а не риси характеру, оскільки друге значення слова – вітряний. В українській слід розрізняти вітряний (легковажний, безтурботний) та вітряні й (який працює за допомогою вітру; який є наслідком дій вітру). Ці слова є омографами. Використавши «вітряний» при відтворенні заголовка без наголосу, можна досягнути ефекту, який справляв оригінал, тобто мати упередження щодо героя статті до прочитання статті. Прийом калькування.

Brioni-Kanzler an der Currywurstbude.

Brioni-Kanzler – Бріоні-канцлер.

Йдеться про Гергарда Шредера і його пристрасть до дорогого життя. Цей бренд одягу широко відомий і в Україні, тому зберігаючи назву відтворюємо і зміст, і форму. Прийом транскрипції.

Wo früher Sowjetpropaganda dröhnte, säuselt heute Putinformation. Genauer: Putinfotainment.

Putinformation – путінформація.

Putinfotainment – путінфотейнмент.

Putinformation (Putin + Inforamtion), Putinfotainment (Putin + Information + Entertainment). Те, що слова є інтернаціоналізмами, уможливорює використання прийому транскрипції. Інфотейнмент вживається як самостійний термін в обох мовах, але для кращого розуміння походження, а отже і значення кінцевого композиту *Putinfotainment* вказали усі 3 складові.

Wäre Superman eine russische Erfindung, dann wäre bestimmt "Putiman" das richtige Wort dafür.

Putiman – Путимен.

Вказуємо наголос, щоб аналогія з Суперменом стала помітнішою. Прийом транскрипції.

Putinismus total – тотальний путінізм.

Стаття про культ особи в РФ та підстави для такого обожнювання. В українській нарівні зі словом «рашизм», «путінізм» увійшло в обіг досить давно. Прийом транскрипції.

War Gusenbauers Sturz nicht ein Fehler, zumal der Sandkistenkanzler 2006 immerhin 35 Prozent errang?

Sandkistenkanzler – канцлер пісочниці.

Альфред Гузенбавер за 2 роки, що він очолював уряд Австрії, встиг запам'ятатися публіці тим, що цілував землю в Москві, турбувався про власні інтереси більше, ніж про інтереси Австрії, а також дрібними казусами. Один з таких послугував основою для прізвиська. В одному з інтерв'ю мати Гузенбавера сказала, що той мріяв стати канцлером ще коли грався у пісочниці. Певна річ, це підхопили політичні опоненти і відтоді за ним закріпилося прізвисько. Прийом калькування.

Ist Sebastian Kurz wirklich der Erbe des „Schweigekanzlers“ Wolfgang Schüssel, wie seine Kritiker ihm vorwerfen?

Schweigekanzler – мовчазний канцлер.

Так в Австрії називають главу уряду, що не висловлює своєї думки з багатьох вирішальних питань, не відстоює чіткої позиції, а відмовчується. Двічі було визнано словом року. Використано прийом калькування.

Найбільш продуктивним при відтворенні МГ на лексичному мовному рівні з подальшим її збереженням у тексті перекладу є прийом калькування. З його допомогою було перекладено 13 одиниць.

Фонетичний рівень

Das Bekenner-Video zeigt die Torten-Attacke in Endlosschleife. Titel des Einminütens: «Kleine Torte statt vieler Worte»

Kleine Torte statt vieler Worte – замість тисячі слів – торт прилетів.

Під такою назвою мережею поширилося відео, де вже відомий нам Карл-Теодор цу Гуттенберг отримує тортом в обличчя. Переклад ускладнює не лише рима, а й те, що це відомий у Німеччині рекламний слоган кондитерської компанії «Yes». Українському споживачеві він ні про що не говорить, тому було вирішено знехтувати цією багатозначністю значень і перекласти так, як це буде доречно у ситуації з Гуттенбергом. Безумовно, для реклами тістечок переклад доведеться змінювати. Прийом заміни.

«TikTok» – tot – «TikTok» здох.

Зв'язок заголовка з політикою неочевидний. Йдеться про те, що Бундесвер видалили свій акаунт у китайському додатку «TikTok» через проблеми з безпекою даних. Прийом – логічний розвиток.

Merkwürdige Routine mit Merkel – небуденна буденність з Меркель.

У новині йдеться про те, що попри тривалу боротьбу з пандемією коронавірусу, закінчення якої прогнозувати досі складно, у Рейхстазі спокійна атмосфера. Те, на що б не звернули уваги півроку тому, є заголовком сьогодні, оскільки зберігати спокій та методично працювати стало набагато складніше.

Обіграти прізвище германського походження при перекладі на українську не вдалося, тому основою для мовної гри стали інші слова. Прийом заміни.

Mal rauchte er als “Genosse der Bosse“ Cohiba, mal glänzte er in Gummistiefeln als Krisenmanager.

Genosse der Bosse – канцлер концернів.

Genosse der Bosse називають екс-канцлера Німеччини Гергарда Шредера через лобіювання інтересів концернів. Уже існує переклад цього прізвиська як канцлер концернів. В іншому контексті можливим для збереження рими був би варіант друг усім навкруг, але він радше підходить для дитячої літератури. У випадку з Шредером мало сказати, що він водив дружбу з усіма. Нетерпимість німців до цієї особи краще окреслює канцлер концернів, тому є сенс знехтувати формою на користь змісту. Використано прийом функціональної заміни.

Aktien, Aktien, Aktien – nur so können Sparer ihr Vermögen noch mehren –
Акції, акції, акції – лише так вкладники можуть примножити свої активи.
 Повтори використані для того, щоб показати відсутність альтернатив і нав'язати єдиний правильний вихід (на думку редакції). Прийом калькування.

Найбільш продуктивним виявився прийом заміни – 3 одиниці.

3.3.2 Мовна гра → не мовна гра

Лексичний рівень

Rätsel über P.S. – тасмниці Петера Штайнбрука.

У каламбурі обігруються перші літери імені та прізвища німецького політика, кандидата на пост федерального канцлера Пера Штайнбрука (Peer

Steinbrück), які співзвучні з латинським скороченням «P.S.» (пост-скрипtum). Неоднозначність цього висловлювання спрямована на привернення уваги читачів та читачок до не дуже успішної передвиборчої кампанії політика. Прийом – логічний розвиток.

Фонетичний рівень

Misserfolg oder Miss Erfolg – Зрада чи перемога?

Гра слів базується на майже однаковому написанні мовних одиниць «*Misserfolg*» (невдача, поразка) і «*Miss Erfolg*» (Міс Успіх), які мають відмінність у наголосі. Заголовок на обкладинці журналу, на тлі фото Меркель. Враховуючи такий контекст, навіть пожертвувавши вказівкою на пані чи «Міс», зрозуміти, про кого йтиметься, можна. Прийом функціональної заміни.

Da ist er der Spezialdemokrat schlechthin.

Spezialdemokrat – соціал-демократ.

Каламбур на співзвучності слів *sozial* (тут: соціал-) та *spezial* (особливий). Спеціал-демократ звучить штучно, на нашу думку, тому використано прийом опущення.

Regierungs-Chaos in KRANKreich – криза управління у Франції.

Каламбур шляхом заміни першого компонента назви Frankreich (Франція) на Krank (хворий). Відтворити МГ при перекладі, зберігши співзвучність не вдалося. «Франція» погано піддається метаморфозам в українській, тому використано прийом опущення.

Gebote statt Verbote im Prinzip richtig – Критукуєш – пропонуй.

Лідер ліберальної Вільної демократичної партії Крістіан Лінднер вимагає якомога швидшого відновлення роботи шкіл та садків, додаючи, що влада готова до діалогу та пропозицій. Прийом заміни.

Merkelwürdig vergauckelter Kirchentag – Politik bettelt ums religiöse Wahlvolk.

Merkelwürdig vergauckelter Kirchentag – незвичний і підозрілий церковний день.

У прикладі використовуються два досить цікавих випадку гри на співзвучності. Каламбур «*merkelwürdig*» виник на схожому звучанні прізвища канцлерки *Merkel* і першого складу прикметника «*merkwürdig*» (дивовижний, незвичний). МГ «*vergauckelter*» створена на співзвучності прізвища Федерального президента «*Gauck*» і дієслова з негативною конотацією «*verschaukeln*» (обдурити). Оскільки слова йдуть одне за одним, вони посилюють вплив на адресата. Крім надання експресивності висловом обидва випадки спрямовані на дискредитацію іміджу політиків. Прийом опущення.

Die Angst vor der Angst – страх перед майбутнім.

Каламбур на омонімії: *Angst* – страх і *Angst* – невпевненість у майбутньому. Прийом калькування.

У тих ситуаціях, коли зберегти МГ при перекладі не вдається, найбільш продуктивним є описовий переклад, що дозволяє детально відтворити думку, закладену в оригінальному тексті, жертвуючи формою викладення.

3.3.3 Мовна гра → редакторська техніка

Редакторською технікою послуговуються тоді, коли є необхідність пояснити реалії для реципієнта, а описовий переклад з цим не здатен впоратися достатньо добре. У прикладах наводимо примітки, що використовуються для

привернення уваги читачів до МГ, яку не в кожному випадку вдалося зберегти, або тоді, коли її можуть трактувати неправильно через відсутність фонових знань.

Лексичний рівень

Oettinger bekennt sich zu seinem Schwänglisch.

Schwänglisch – суржик.

Schwänglisch = *schwäbischer Dialekt* + *Englisch*

Прийом генералізації у цьому випадку найбільш простий для перекладача (перекладачки) і найкраще відтворює сенс для реципієнтів. *Суржик* у контексті звучатиме, на нашу думку, найбільш органічно.

Примітка: в оригіналі *Schwänglisch* (= *schwäbischer Dialekt* + *Englisch*) – мішанка швабського діалекту та англійської.

Neben Themen wie der Klimakrise oder US-Präsident Donald Trump habe sich Harry bei den Telefonaten schließlich freimütig über den „Megxit“, also seinen Rückzug aus dem Könighaus geäußert.

Megxit – «*Merzum*»

Megxit – слово, що з'явилося в англійській після того, як Меган Маркл та принц Гаррі вирішили відректися від королівського престолу. *Megxit* створений за аналогією до *Brexit* (вихід Великобританії з ЄС). Прийом транскрипції.

Примітка: в оригіналі гра слів (*Megxit* – сепарація від королівської сім'ї та переїзд Меган Маркл і принца Гаррі).

Als vor zehn Jahren die weltweite Finanzkrise ausbrach, verwies Angela Merkel auf die finanzielle Enthaltsamkeit der "schwäbischen Hausfrau".

Schwäbische Hausfrau – швабська домогосподарка.

Швабська домогосподарка була символом заощадливої і педантичної німкені давно, але популярності цей вислів набув після того, як його вжила в одній з промов канцлерка Ангела Меркель. Відтоді ним активно послуговуються як у політиці, так і в рекламі.

Примітка: швабська домогосподарка – взірець розсудливої в побуті та житті німкені, що вміє заощаджувати не відмовляючись від важливого. Тут під образом слід розуміти усі домогосподарства країни, яким слід затягнути паски через масштабну кризу.

Фонетичний рівень

Machtkampf um Erdogans Protz-Projekt.

Protz-Projekt – шоу-проект.

Примітка: в оригіналі гра слів *Protz-Projekt*, що означає проєкт-аби-похизуватися. Прийом – генералізація.

Höcke hatte zudem zuletzt mit der Äußerung, bestimmte Leute sollten „allmählich auch mal ausgeschwitzt werden“, den Unmut etlicher AfD-Funktionäre auf sich gezogen. allmählich auch mal ausgeschwitzt werden.

allmählich auch mal ausgeschwitzt werden – періодично трудитися.

Примітка: висловлювання лідера тюрингської парламентської групи Берна Геке через яке його запідозрили в правому екстремізмі. Мовна гра побудована на співзвучності слів *Auschwitz* (концентраційний табір у Польщі) та *ausschwitzen* (пітніти). Сам політик це заперечує.

Відтворити МГ при перекладі не вдалося. Використано прийом опущення.

Висновки до 3-го розділу

Нами було розглянуто 43 приклади МГ у мас-медійному німецькомовному політичному дискурсі та проаналізовано основні прийоми при відтворенні її у перекладі українською мовою. Враховуючи те, що зберегти МГ при відтворенні іноземною мовою не завжди вдається, нами було обрано 3 способи перекладу: зі збереженням мовної гри, з використанням редакторської техніки та спосіб за якого в тексті-перекладі МГ втрачалась. Залежно від мовних рівнів, що зазнають трансформації, виокремили МГ на лексичному та фонетичному рівнях, оскільки вони є найпродуктивнішими у контексті мас-медійного політичного дискурсу порівняно з іншими мовними рівнями. Тим не менш ці два рівні представлені нерівномірно. Превалює МГ на лексичному рівні. Це 30 прикладів з 43, тобто майже 70%.

Щодо використаних прийомів перекладу, то у випадках збереження мовної гри найпродуктивнішим виявився прийом калькування: 13 прикладів з 31 було перекладено таким чином, що становить майже 42% від загальної кількості представлених одиниць. Прийом транскрипції є вдвічі менш продуктивним (6 одиниць), але на загальному тлі посідає друге місце у рамках групи, що охоплює майже 20% випадків.

Нами було докладено зусиль, щоб якомога більшу кількість одиниць МГ відтворити у перекладі саме МГ, тому редакторська техніка та відсутність мовної гри у тексті-перекладі представлені у дослідженні менше.

При нехтуванні МГ у перекладі і використанні інших засобів для відтворення змісту, закладеного у текст-оригінал, найпродуктивнішим став прийом опущення.

Використання редакторської техніки, що полягало у нашому випадку в створенні приміток з поясненням не дозволило виявити закономірностей у прийомах, оскільки генералізація, транскрипція, калькування та опущення представлені рівномірно.

Окрему увагу слід приділити перекладу каламбуру, який у наукових колах прийнято вважати мало не хрестоматійним прикладом МГ. У

німецькомовному мас-медійному політичному дискурсі лінгвокреативність таким чином реалізується рідко: 7 прикладів з 43, однак становить виклик для перекладачів та перекладачок, враховуючи проблеми перекладності, якими майже завжди супроводжується.

ВИСНОВКИ

Для дослідження перекладацького аспекту у відтворенні мовної гри, слід передусім визначитися з тлумаченням терміну «мовна гра» для того, аби безпомилково її ідентифікувати в текстах. Вчені не мають одностайної думки з цього питання, тому було проаналізовано різні точки зору. Слід зазначити, що ввів в обіг термін «мовна гра» австрійський філософ Л. Вітгенштайн, однак він з позиції філософа не подбав про належне його трактування у мовознавстві. Тому суперечки з цього питання досі ведуться в наукових колах. Мовну гру нерідко плутають з каламбуром. Проаналізувавши першоджерела та взявши до уваги вимоги сучасності, нами було сформульовано власне визначення, відповідно до якого мовною грою вважаються всі засоби реалізації лінгвокреативності, що мають на меті змістити фокус повідомлення у потрібному напрямку, інакше кажучи, маніпулювати ставленням читачів та читачок до матеріалу або окремих його героїв, шляхом використання експресивності та інших непрямих засобів впливу.

Медіа формують порядок денний і визначають ставлення до нього, маніпулюючи суспільною думкою. Виокремлюють 2 види маніпулювання: аргументативне та референціальне. Перше пов'язане з підміною фактів та даних, а останнє – з апелюванням до емоційного замість раціонального. Попри достатню кількість можливостей сьогодні турбуватися про інформаційну гігієну та перевіряти факти, референціальне маніпулювання залишається ефективним, а отже, поширеним. Саме реалізація прийомів референціального маніпулювання через використання МГ представлена у кожному з наведених прикладів.

Не існує одностайної думки серед мовознавців та мовознавиць щодо того, що вважати політичним дискурсом. У дослідженні наведено класифікацію видів політичного дискурсу, серед яких є і мас-медійний. Тому до політичного дискурсу належать медійні матеріали, що прямо чи опосередковано стосуються політики чи ключових постатей на політичній арені.

МГ може набувати найрізноманітнішого вигляду. Класифікація, якою послуговувалися у дослідженні, спирається на мовні рівні, що зазнають змін: фонетичний, лексичний, морфологічний, семантичний. У роботі аспекти перекладу були розглянуті на прикладах мовної гри лексичного та фонетичного рівнів.

Одним з видів МГ є каламбур. У дослідженні цьому феномену лінгвокреативності присвячено чимало теоретичного матеріалу. Його нерідко ототожнюють з МГ або вважають класичним прикладом МГ. У роботі було сформульовано визначення каламбуру, спираючись на дослідження вітчизняних та закордонних вчених. Отож, МГ не ототожнюємо з каламбуром, але і класичним прикладом МГ у дослідженні мас-медійного політичного дискурсу цей прийом не став. Він представлений 6 прикладами, що становить 14% від загальної кількості опрацьованих одиниць. Однак є складним перекладацьким викликом, тому вважаємо, що якісний переклад каламбуру без глибокого занурення у тему, був би неможливим.

Поділ типів МГ за рівнями мови дозволяє простежити закономірності у використанні тих чи інших прийомів. Так при збереженні мовної гри найчастіше використовувався прийом калькування (42%), на другому місці – транскрипція (20%), на третьому – прийом функціональної заміни (16%). Використовувалися також прийоми логічного розвитку, генералізації, лексичного додавання, заміни та описовий. При нехтуванні мовною грою найпродуктивнішим став прийом опущення. Використання редакторської техніки охоплює прийоми генералізації, транскрипції, калькування та опущення. Генералізація використовується двічі, решта прийомів – один раз, що не є достатнім для демонстрування промовистої статистики.

ZUSAMMENFASSUNG

Im Rahmen dieser Forschung wurden die Interpretationen der Begriffe “Sprachspiel” und “politischer Diskurs” beschrieben. Laut dieser Interpretation werden alle Mittel zur Verwirklichung der sprachlichen Kreativität als Sprachspiel betrachtet, wenn dessen Zweck ist, durch Ausdruckskraft und andere indirekte Einflussmittel den Leser zu manipulieren. Der politische Mediendiskurs wird anhand der politischen Artikel analysiert.

Es wurde auch das Potenzial von Manipulationen im politischen Diskurs betrachtet, von denen es zwei Arten gibt: argumentative und referentielle. Die erste hängt mit der Substitution von Fakten und Daten zusammen, die zweite spricht Gefühle der Leser an. In dieser Arbeit werden die Beispiele von referentieller Manipulation vorgestellt.

Die Analyse des Sprachspiels erfolgt auf den lexikalischen und phonetischen Ebenen. Laut dieser Forschung sind Lehnübersetzung und Transkription die effektivsten Übersetzungsmethoden.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Crystal, D., 2006. The Cambridge Encyclopedia of Language. 2nd ed. Cambridge University Press, 487 p.
2. Dijk T. A. van. Ideology : A Multidisciplinary Approach / T. A. van Dijk. – London : Sage, 1998. – 147
3. Geis M.L. The Language of politics. - NY. etc.: Springer Verl., 1987. - 189 p
4. Акінчиць Н. Г. Політичний дискурс як об'єкт наукового аналізу [Електронний ресурс] / Н. Г. Акінчиць. – 2007. – Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/54472/19-Akinchits.pdf?sequence=1>.
5. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В. Н. Ярцева. – М : Сов. энцикл., 1990. – С. 136
6. Бархударов Л. С. Уровни языковой иерархии и перевод / Л. С. Бархударов // Тетради переводчика / [под ред. Л. С. Бархударова]. – Москва : Международные отношения, 1969. – № 6. – С. 3–12.
7. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л. С. Бархударов. – Москва. : Международные отношения, 1975. – 240 с.
8. Богуславська Л. А. Відтворення мовної гри Л. Керолла в англо-українських перекладах: когнітивний аспект : дис. канд. філ. наук / Богуславська Людмила Анатоліївна – Харків, 2017. – 246 с.
9. Божеску М. Г. Сучасні дослідження політичного дискурсу / М. Г. Божеску. // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2013. – №14. – С. 6–10.
10. Бокова П. М. Каламбур або гра слів. Проблеми та особливості перекладу / П. М. Бокова // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. - 2015. - Вип. 27. - С. 45-50. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psptkl_2015_27_7

11. Болдирева А.Є. Переклад каламбурів як засобу створення гумористичного ефекту: до постановки проблеми [Електронний ресурс] / А. Є. Болдирева // Записки з романо-германської філології. - 2016. - Вип. 2. - С. 11-19. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zrgf_2016_2_4
12. Булыгина Т. В. Аномалии в тексте: проблемы интерпретации / Т. В. Булыгина, А. Д. Шмелев // Логический анализ языка. Противоречивость и аномальность текста / Т. В. Булыгина, А. Д. Шмелев. – Москва: Наука, 1990. – С. 280.
13. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / Анна Вежбицкая. – Москва: Русские словари, 1996. – 416 с.
14. Вітгенштайн Л. Філософський трактат / Людвіг Вітгенштайн. – Київ: Основи, 1995. – 311 с.
15. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. / С. Влахов, С. Флорин // – Москва: Международные отношения. 1980. – 415 с.
16. Гридина Т.А. Языковая игра: стереотип и творчество / Т.А. Гридина. – Екатеринбург : Изд-во УГПУ, 1996. – 204 с.
17. Дейк Т. А. ван Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк. – Москва, 1989. – 312 с.
18. Донгак С. Я. Языковая игра и обманутое ожидание [Електронний ресурс]. / С. Я. Донгак – Режим доступу: <http://www.nsu.ru/education/virtual/cs34dongak.htm>.
19. Дяченко О. В. Складові механізми реалізації мовної маніпуляції в політиці [Електронний ресурс] / О. В. Дяченко. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <http://jpl.donnu.edu.ua/article/view/5959/5987>
20. Зайцева М. О. Засоби маніпулятивного впливу в сучасному політичному дискурсі [Електронний ресурс] / М. О. Зайцева. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/13093/1/Zaitseva_101-104.pdf

21. Земская Е. А. Языковая игра / Е. А. Земская, М. А. Китайгородская, Н. Н. Розанова. – Москва: Жест, 1983. – (Русская разговорная речь: Фонетика. Морфология. Лексика.).
22. Кириченко Т. С. Тракткування терміну “дискурс” у сучасній лінгвістиці [Електронний ресурс] / Т. С. Кириченко. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://naub.oa.edu.ua/2014/traktuvannya-terminu-dyskurs-u-suchasnij-linhvistytsi/>
23. Колоїз Ж. В. Мовна гра як вияв креативності в сучасній афористиці / Ж. В. Колоїз // Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету : [зб. наук. праць]. – Вип.15 / ред. : Ж. В. Колоїз (відп. ред.), Л. А. Білоконенко та ін. – Кривий Ріг, 2015. – С. 163–185.
24. Космеда Т. А. Мовна гра в парадигмі інтерпретативної лінгвістики. Граматика оцінки. Граматична іграма (теоретичне осмислення дискурсивної практики) / Т. А. Космеда, О. В.Халіман. – Дрогобич : Коло, 2013. – 228 с.
25. Кроче Б. Эстетика как наука о выражении и как общая лингвистика. Часть 1. Теория / Бенедетто Кроче. – Москва: М.и С.Сабашниковых, 1920. – 172 с.
26. Куранова Т. П. Функции языковой игры в медиаконтексте [Електронний ресурс] / Т. П. Куранова. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/n/funktsii-yazykovoy-igry-v-mediakontekste/viewer>.
27. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем // Язык и моделирование социального взаимодействия. Москва, 1987; Münkler Н. Politische Bilder, Politik der Metaphern. Frankfurt a/M, 1994.
28. Маркина М. Г. Адекватность как переводческая проблема (функциональный подход) [Електронний ресурс] / М. Г. Маркина. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.portal/natural/vdpu/Movozn/2008_14/article/32.pdf
29. Мухарямов Н.М., Мухарямова Л.М. Политическая лингвистика как научная дисциплина // Политическая наука. – 2002. – № 3. – С. 44 – 45.

30. Негрышев А. А. Языковая игра в СМИ: текстообразующие механизмы и дискурсивные функции (на материале газетных новостей) [Электронный ресурс] / А. А. Негрышев. – 2006. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.my-luni.ru/journal/clauses/98/>
31. Опарина Е. О. Метафора в политическом дискурсе / Политический дискурс: история и современные исследования // Сборник научных. – М., 2002. – 184 с. – (Политическая наука / РАН. Институт научной информации по общественным наукам; 2002, №3. Серия: «Политология»).
32. Орлов Г. А. Современная английская речь / Г. А. Орлов. – Москва: Высшая школа, 1991. – 212 с.
33. Павлуцька В. О. Політичний дискурс: особливості та функції / В. О. Павлуцька. // Вісник Житомирського державного університету.. – 2008. – №39. – С. 218–221.
34. Паришин П.Б. Речевое воздействие https://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/RECHEVOE_VOZDESTVIE.html
35. Петренко В. Особливості визначення політичної мови <http://dspace.nbuu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8789/02-Petenko.pdf?sequence=1>
36. Политическая наука: Сб. науч. тр. / РАН. ИНИОН, Ин-т сравн. политологии, Рос. ассоц. полит. науки; Отв. ред. и сост. В.И.Герасимов, М.В.Ильин. - М., 2002. - № 3: Политический дискурс: История и современные исследования. - С. 7-86.
37. Попов Р. А. Політичний дискурс: проблема теоретичної ідентифікації: <http://academy.gov.ua/ej/ej2/txts/pol-prav/05prapti.pdf>
38. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : [монографія] / О. В. Ребрій. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 376 с.
39. Руда О. Г. Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі: монографія. Київ. 2012. 232 с.

40. Санников В. З. Об истории и современном состоянии русской языковой игры // Вопросы языкознания, № 4, 2005. – С. 160.
41. Санников В.З., Русский язык в зеркале языковой игры. 2-е изд., исправленное и дополненное. М.: Языки славянской культуры, 2002. 547 с.
42. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 711 с.
43. Симутова О. П. Языковая игра в словообразовании : дис. канд. філ. наук / Симутова Ольга Петровна, 2008.
44. Словник української мови: в 11 томах / // Том 4 /. – Київ: Наукова думка, 1973. – С. 74.
45. Степанов Ю. С. Между системой и текстом – дискурс / Ю. С. Степанов // Язык и метод. К современной философии языка. – М. : Языки русской культуры, 1998. – С. 655–688.
46. Тибицько Н. Д. Манипуляція в політичному дискурсі / Н.Д. Тибицько // Вестник Челябинского государственного университета. – 2011. – № 3 (218). Филология. Искусствоведение. Вып. 50. – С. 134-137.
47. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы : учеб. пособие [для институтов и факультетов иностранных языков]) / А. В. Федоров. – [5-е изд.]. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ ; М. : ООО «Издательский дом ФИЛОЛОГИЯ ТРИ», 2002. – 416 с.
48. Фразеологія: знакові величини / Я. А. Баран, М. І. Зимомря, О. М. Білоус, І. М. Зимомря. – Вінниця: Нова книга, 2008. – 256 с.
49. Цонева Л. Езиковая игра в современната публицистика / Л. Цонева. – В. Търново : Faber, 2000. – С. 162.
50. Чемезова И. А. Прецедентная модель языковой игры в газетном заголовке : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук / Чемезова Ирина Анатольевна – Екатеринбург, 2008. – 24 с.
51. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса. – М.: Гнозис, 2004.

52. Шейгал Е.И. Семиотическое пространство политического дискурса
// Полит. дискурс в России. - 1999. - № 3. - С. 42.